

KÖNYVESPOLC

TÖREDÉKEK SÓSKÚT MÚLTJÁBÓL

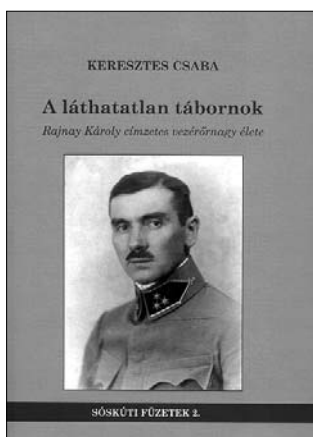
Az 1992-ben alapított Griger Miklós Emlékére Sósokút Községért Alapítvány *Sósokúti Füzetek* sorozatában eddig több önálló kiadvány jelent meg. A sósokúti „szellemi műhely” azért is kiemelkedő a hazai egyesületek és alapítványok sorában, mivel céljai között nem pusztán a hagyományok ápolása áll. Célja olyan kiadványok írásának támogatása is, amelyek a település múltjának, természeti, társadalmi és kulturális értékeinek a megismertetésére vállalkozik. A közel 3200 főt számláló községben megindult munka figyelemre méltó, mivel egy-egy korszak, esemény, személyiség bemutatásával a szerzők feltárják a múlt fontos vagy mások számára kevésbé fontosnak tartott mozzanatait. Különösen kiemelendő az itt készült munkák interdiszciplináris jellege. A kötetek elsősorban a történettudományhoz – azon belül a helytörténethez – kapcsolódnak, de található közöttük verseket, visszaemlékezéseket tartalmazó kiadvány is. A recenzió írása során kézenfekvőnek tűnt, hogy a műfajilag egymáshoz kapcsolódó munkákat együtt mutassuk be (*Sósokút a 18. századig és Sósokút a második világháború előtt*), az önálló témát képviselő életrajzi és verses kötetet pedig külön.

A sorozat első, *Sósokút a 18. századig* című kötete a település történetét összegzi a régészeti és írásos emlékektől kezdődően. A kötet első lapjain némileg zavaróan hat, hogy a régészeti kutatások során feltárt egyes tárgyi eszközök, emlékek megnevezése nem kerül kifejtésre (például quaderkő, fibula). Egy magyarázó jegyzet hasznosnak bizonyult volna. A szerző kronologikus rendben veszi sorra az 1233. évtől kezelt, a településhez köthető okleveleket, adólajstromokat, kitekintését azonban a XVIII.

századig vezeti, ezzel átvezetést (és átfedést) nyújtva a falu Mohács (1526) utáni történetéhez. Jóllehet, a szerző szerint kevés írásos emlék idézi fel a török hódoltság időszakát, a ránk maradt XVI. századi török (adó) összeírásokból és a közölt levelekből képet kaphatunk a sósokúti népesség létszámának változásairól, a török–magyar együttélés konfliktusairól. A kötet harmadik nagyobb egységét a település török kiűzését követő újjászerveződésének, valamint a XVIII. századi népmozgások és szervezett népességtelepítés (például rácok, majd szlovákok és németek) bemutatása követi. A szerző mindezt úgy teszi, hogy kitekint az európai demográfiai viszonyokra. A könyv e fejezete külön foglalkozik a jobbjátság életkörülményeivel és adókötelezettségeivel, amelyet Sósokút *Urbárium*ában rögzítettek. A kötetben található összeírások, anyakönyvek és az *Urbárium*ot bemutató képi ábrázolások hiánya, hogy nem tartalmaznak utalást a források lelőhelyére. Nem tudhatjuk meg az 1765-ből származó katonai térkép forrását sem. Jóllehet a szerző a könyv végén fejezetekre bontva lábjegyzetben közli a hivatkozásokat, azonban – rövidítésjegyzék hiányában – értelmezésük az érdeklődő olvasó számára nehézkessé válik. A kötet hiánya továbbá – hasonlóan Keresztes Csaba munkájához –, hogy nem tartalmaz összefoglalást.

Ábel Julianna második munkája 2015-ben jelent meg, ebben a község történetének fonalát a XVIII. századtól veszi fel. Köszönhetően annak, hogy az újkori történeti források nagyobb számban maradtak fenn, a könyv forrásbázisa is sokrétű, tartalma és szerkezete alapos. Fontos kiemelni, hogy a szerző a falu történetét nem kronologikus sorrendben, hanem tematikus egységekben adja közre. A társadalomtörténeti kutatások számára olyan érdekes témák kerülnek

feldolgozásra, mint a társadalmi élet, az oktatás, a nevelés és a helyi gazdálkodás kérdései. Ezeknek a megválaszolásán keresztül bepillantást nyerhetünk egy viszonylag kis lélekszámú, mégis befogadó közösség mindennapjaiba, egyházi és egyesületi életébe. A könyvön keresztül megismerhetjük Griger Miklós római katolikus pap és a két világháború között nemzetgyűlési képviselő politikusi életpályáját. A szerző kutatásainak eredményeként összevethető a XVIII. századi és a XX. század első felének településképe is.

Következő kötetünk szerzője Keresztes Csaba, aki a település története után a sóskúti születésű Rajnay Károly vezérőrnagy, politikus életét dolgozta fel. A szerző munkájából vizszakosk, hogy történész-levéltárosként a források, a vonatkozó szakirodalom ismerete-

tében és a biográfia módszereivel közelített az életúthoz. A szerző az életút-feldolgozások során alkalmazott tematika (születés, gyermekkor, katonai pálya és karrier) mentén halad. Rajnay pályája az 1940. augusztusi reaktiválását követően vett újabb fordulatot, amikor a második bécsi döntéssel visszacsatolt és a katonai közigazgatással irányított Nagyvárad parancsnokává nevezték ki. A második világháború alatti tevékenysége, köztük az a későbbi népbírói vád, miszerint nagyváradai románokat internáltatott, románokat és zsidókat üzleteiktől megfosztott, szerepének ellentmondásos megítélést kölcsönzött. Rajnay 1944-ben, immáron Bihar vármegye és Nagyvárad főispánjaként feltehetően tudhatott a zsidókat és a románokat ért atro-

ciásokról, amely miatt Magyarországon és Romániában népbírói eljárást folytattak ellene. Rajnayt a források szerint a kolozsvári népbírói bíróság 1946-ban 20 év börtönre és 10 év fogházra ítélte. Keresztes Csaba a népbírói iratok alapján sorra veszi Rajnay Romániának való kiadatási eljárását.¹ A szerző azonban megválaszolatlanul hagyja azt a kérdést, miszerint Rajnay háborús bűnös volt-e vagy sem? A könyv hiányossága, hogy forrásai között nem található román levéltárak forrásaira történő utalások, amelyekből az olvasó megtudhatná Rajnay elhalálzásának időpontját. Rajnay Károly katonatiszt politikai-katonai karrierjének a feldolgozása mindazonáltal hiánypótlónak tekinthető.

A sóskúti személyiségek közül figyelemre méltó Ujházi Katalin (1918–1996) élete és munkássága, akinek válogatott verseit és visszaemlékezéseit 2013-ban adta ki az alapítvány. Ujházi Katalin az 1950-es évektől számtalan verset, prózát és néprajzi leírást készített, amelyek hozzájárultak Sósokút XX. századi múltjának, a magyar és szlovák nyelvű írásos emlékek, népszokások megismeréséhez. Tudvalevő, hogy a személyes emlékek megfogalmazása mindig is szubjektív természetű volt. Ezért fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az egyén számára fontosnak tartott események leírását a múlt feltárása során érdemes kellő, az objektív mérlegeléshez szükséges „távolságtartással” kezelni.

Összefoglalva a fentieket: módszertanilag szokatlan vállalkozásának tűnhetett a négy kötet egyidejű ismertetése. Kritikai ismertetésem célja az volt, hogy bemutassam a településen zajló élénk tudományos-ismeretterjesztő tevékenységet és azt, hogy még bőven van tennivaló közösségeink, településeink és elődeink múltjának feltárásában. Úgy gondolom, az alapítvány működése és tagjainak tevékenysége példamutató min-

¹ Vö.: http://www.debreceinjogimuhely.hu/archivum/1_2011/nemzetkozi_kiadatas/ (Utolsó letöltés ideje: 2018. február 14.).

den, a múlt megismerésére nyitott lokális közösség és egyén számára.

(*Ábel Julianna*: Sós-kút a 18. századig. Sós-kúti Füzetek 1. Sós-kút, 2010. 96 oldal; *Keresztes Csaba*: A láthatatlan tábornok. Rajnay Károly címzetes vezérőrnagy élete. Sós-kúti Füzetek 2. Sós-kút, 2011. 141 oldal; *Ujházi Katalin*: Szülőföldem, Sós-kút. Versek, visszaemlékezések. Sós-kúti Füzetek 3. Sós-kút, 2013. 106 oldal; *Ábel Julianna*: Sós-kút a II. világháború előtt. Sós-kúti Füzetek 4. Sós-kút, 2015. 187 oldal)

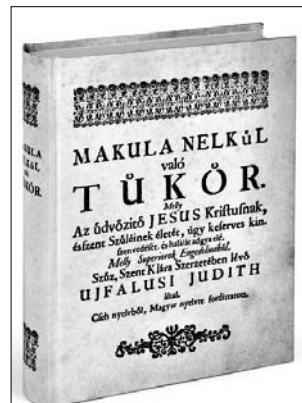
Kiss András

A MAKULÁTLAN SÁG ŐSZINTE HITÉBEN

A „szeplőtelen” hit, az egyház- és művelődéstörténészek, irodalmárok vagy folkloristák által jobbra csak *Makulaként* vagy *Tükörként* emlegetett testes Mária- és Krisztus-életrajz mint a hazai lelkeségi mozgalmak egyik legsikeresebb forrásműve (melynek sokféle kiadásából az 1712-es került facsimile változatba), mind a nyelvemléki, mind a katolikus vallásos forrásokra jellemző életrajzi ihletettségek okán is egyaránt ritka értéké teszi ezt a munkát. A *Makula nélkül való tükör...*, amelyet a klarisszák nagyszombati kolostorában élő Ujfalusi Judith fordított cseh nyelvből, s nem másért, hanem mert a nemesi származású hölgy szívére vette, hogy a magvas mívet mint a barokk kor egyik leghíresebb népkönyvét elérhetővé kellene tenni klerikusok, előkelő családok, s maga az egyházi iskolai képzés számára is. A kor éppenséggel nem mindenben kedvezett a szerzetesi létnek, de az eredetileg 1677-es német kiadást (Martin von Cochem német kapucinus szerzetes *Das Grosse Leben Christi* című művét) felkapta a választékosabb nemesi világ olvasási kedve, így a több változatban is megjelent alapmű mindig ki-kiegészült a fordítók-lejegyzők személyes irányával, egyéni értelmezési és nyelvi kifejezési megoldásaival, gondolat-

vagy érzületkötéseivel – hol csillogóan áhítatosan, hol barokkosan cirkalmasan, de leginkább a hit tanításának szolgálatában, elbeszélési és rávezetési célrendszerének mintegy képes természetrajzával gazdagon.

A klarissza szerzetesnő nemcsak nyelvismereti, hanem olvasottsági, műveltségi tekintetben sem volt érdektelen, így a korszak amúgy nem túl sok hazai könyvben bővelkedő rendi és nemesi könyvhasználói egyértelműen a lelkeségi és olvasási élmény tiszta egységét kaphatták a műből. Ilyes és hasonló források a papság képzésének, a lelki igazgatás emelkedettebb szféráinak, a vallási kiadványok sorának gondozásában persze kiemelkedő szerepe volt a Pázmány Péter alapítású nagyszombati egyetemnek és nyomdának, így e „Jézus Társasága *Académiaja bötüivel*” készült opusz már a korszak hazai hitelesítésének, a lelkeségi írók XVIII. századi közösségének munkájával is megismertet egyúttal. Ez a barokk időszak fölötté lelkies volt minden „*Mária és Jézus életét túláradó érzelmekkel bemutató, az apokrif legenda-hagyományokból is jócskán merítő hitshírnokok és népkönyvek terjesztésében*” – írja a kötet 543. oldalát kiegészítő utószavában Frauhammer Krisztina, a Szegedi Tudományegyetem Vallási Kultúrakutató Csoportjának kutatója, egyetemi tanára. A lelkeségi munkákat író és fordító klarisszák művei híven tükrözik a kor, s azon belül is a népi vallásosságban meglévő elszánt, szívós, küzdőképessé szellemiséget, amit – ne feledjük: csupán a lakosság igen kicsiny hányadára tehető – korabeli írástudás és olvasásképesség tart fenn, s visz az egyre sűrűbben megjelenő nyomtatott

ponyvairodalom felé, ami viszont hozzájárul a korra jellemző szóbeli közlésformák írott változatának, s mi több, folklorizációs örökség fennmaradásának területén lehetséges gyarapodáshoz (4–6. oldal).

Értendő mindez akképpen, hogy a barokk korban jellegzetes katolikus megújulás nemcsak a szakrális építmények díszítésében nyilvánult meg, vagy épp egyetemi és kommunikációs szinterek újranyílásában, hanem a vallásos olvasmányok új térhódításában, a népkönyvek megjelenésében, a vizuális közléstartományok belakásában, továbbá az orális, beszélt nyelvi hagyomány nyomtatott rögzülésében is. Minthogy azonban a plébániák többsége leginkább csupán a misekönyvek, *Biblia*, esetleg zsinati határozatok „információs anyagával” rendelkezett, egy-egy eklézsiának több tucat könyve már komolyabb gyűjteménynek minősült, s messi külföldet járt papok magánkönyvtárát leszámítva a kicsi és szűkös készlet volt általános. A szervezett papképzés XVIII. század eleji, a katolikus oktatás szerzeteseken túli világában is ritka volt a százéves helyi könyvanyag (ráadásul főképpen protestáns könyveken) változtatni képes helyi könyvellátás, így ebben az egyetemek és nyomdák új fellendülési korszakának volt fejlesztően esélyes szerepe, melyet javarészt a ferencesek és a jezsuiták vállaltak magukra. E kötet belső címlapján is egy ferences tartományfőnöknek szóló ajándékozási bejegyzés van 1715-ből, s talán épp a klarissza zárdától kapta, akiknek mint intézményeknek jelenlétét a ferences központok is vonzották, hisz a szentmise bemutatását és a lelki vezetés felelősségét is utóbbiak vállalták – ünnepi alkalmakkor szónoklatokkal, homíliákkal, felekezeti megerősítésként, a XVI. század végétől a „*nép közé vitt katekézis formájában is*”.

Minthogy a katolikus könyvek kiadásának, ellenőrzésének, szélesebb „olvasóközönség” elé juttatásának jogáért is meg kellett küzdenie a kor irányadó „értelmiségének”, magyarázatot kap a „*makula nélkül*

való tükör” barokkos kiadványokra jellemző, lényegében a címoldalt betöltő teljesebb szövege, mely alapján a kiadás „*Az üdvözítő Jesus Krisztusnak, és Szent Szüléinek életét, úgy keserves kinszenvedését, és halálát adgya elé, Melly Superiorok Engedelmeibül, Szüz Szent Klára Szerzetében lévő Ujjfalusi Judith által*” kerül lejegyzésre, sőt, fordításra, kiadásra pedig „*a tekintetes és nagyságos ujjfalui Ujjfalusi Klára Aszszonynak, tekintetes, es nagyságos Karancs Berényi György Uram, ö Nagysága kedves Házás-társának költségén ki-bocsáttatott*”. Vagyis a népkönyv-jellegesen túl, mely a lelkiségi mozgalmak missziós felügyeletét (leginkább a jezsuiták célkitűzéseiként) az exemplumok (középkori prédikációkba font építő szándékú és hiteles történetek), valamint a szentírási szakaszok kifejtést és meggyőzést szolgáló „postillák” alkalmazását a prédikáció-gyűjtemények részévé teszi, külön is erénye az efféle forráskiadásoknak, hogy teszik mindezt a nemzeti nyelven-nyelveken megvalósuló módon. A latinul nem tudó hívek között ezzel „*hitvédelmező és felvilágosító munkát*” végző jezsuiták mintegy egyesületeket hoztak létre, amelyek fordítani és hitelesíteni, terjeszteni és értelmezni is hivatottak voltak az alapszövegeket, például a német piacon, ahol a frankfurti könyvásár épp ezzel a céllal vált meghatározó helyszínné. „*A prédikációk, hitszónoklatok és imakönyvek mellett a nagy népszerűségnek örvendő, népi igényekhez alkalmazkodó könyvek nyomtatása különösen kedvelt volt, sőt üzleti érdekké vált. Ezek keresettek, jól eladhatóak voltak, jelentős anyagi bevételhez juttatva ezáltal a nyomdákat és kiadóikat.*” (6–7. oldal)

A könyv egészét nemcsak kiadói gondossággal, hanem értelmező utószóval ellátó Frauhammer Krisztina hangsúlyozott szerepét nem kell itt sokszorosán aláhúznom. Mintegy mai „klarisszaként”, aki közread és fordít és értelmez, ő törekszik keretbe foglalni, időrendben elhelyezni a barokk, majd a felvilágosodás és a romantika ko-

rában meghatározható szerepet vivő, alkalmanként bíráló elvszerűséggel vitatott, a misztikus Isten-tapasztalatra és csodás interpretációkra épülő szöveg racionalitás-kereteit, ismertette az olykor mindezt negatívan beállító véleményeket, a forrás-és variánskutatás előzményeit, a könyv 128 fejezetének szakrális konvenciókra és forrásmunkákra emlékeztető utalásait, s maga a kiadás bejegyzéseit, szerkesztettségét, záró imádságait és hivatkozott forrásainak, misztikusoknak és lelkiségi szerzőknek (Szent Tamás, Szent Bonaventúra, Szent Gertrúd és Mechtild, Szent Brigitta, Clairvaux-i Szent Bernát, Szent Anzelm stb.) hatását is értelmezni vállalja. Sok fényes adat, az interpretáció méltósága, a szakrális néprajz és a nyelvészeti összehasonlító körkép is több ponton vissza-visszatér Ujfalusi Judithra, az alkotóra, az interpretátorra, meg maga a műfaj megismerésre érdemes aspektusaira, s ezek között a női közösségekből kiemelkedett lelkiségű közvetítők, a barokk irodalomnak forrásként is szolgáló közlési műfajok megvilágítására. *„A kolostorokban összeállított imakönyvek, elmélkedés-gyűjtemények, példabeszédek és prédikációk az életüket Krisztusnak szentelő nők sokaságának szolgáltak lelki táplálékkul. Az itt élő művelt apácák szerepe messze túlmutatott saját közösségük lelki életének formálásán. A kezük nyomát viselő művek a középkor magyar nyelvű egyházi írásbeliségének és kultúrájának legfőbb közvetítői, egyben a későbbi barokk vallási irodalom fő forrásaivá váltak. E női közösségek sorából kiemelkedett a ferences lelkiséget képviselő klarisszák tevékenysége.”*

E kötet anyaga a kortárs kultúrakutatás szakemberei számára a sok évszázados történeti múlt lelkiségi kérdéseit kielemező, s így a szakrális néprajz keretében is valami-féle avított levéltáriságot tükröző. Ugyanakkor úgy látom: bár elképzelhető kortárs néprajzi-antropológiai aspektusú tudományfelfogás, amely számára minden „tegnapi” immár a mai hipotézisek által meg-

haladott, de egynemely vallási közösségek ismeretét, híveik mindennapos „fogyasztásra” beállított hitelveit és közösségtudatát meglehetősen nehéz lenne efféle ősforrások, szakrális kölcsönhatások, a lelkiségi mozgalmak mai trendjeit érdemben megelőző folyamatok alaposabb, elmélyültebb ismerete nélkül „recens értelmezésként” forgalmazni. A lelkiség mint szakrális igény, talán épp olyan életvilág-alkotó őselem, mint a vitális szükségletek más komponensei – s ezt a szegedi vallási kultúrakutató műhely egymagában is mindenképpen sokrétűen alátámasztja, kiadványaik tömege jól jelzi a recens valláskutatások nem is egy főirányát, mellettük a szegedi bölcsészkar más kutatóinak történeti, térségtudományi, kommunikációs és vallástudományi tanszékei szintűgy továbbiakat. Mindezekben a történeti forráskutatás, a társadalmi befogadás-folyamatok művelődéshistoriai jelentősége, a kortárs világok szakrális univerzumainak belátása, vagy az ezek háttérében is ott rejtkező forráskiadványok feladata annak a komplex világfelfogásnak, átfogó értelmezésnek és rétegzett társadalomképnek gazdagítása, amelynek efféle makulátlan körképet kínáló forrásanyaga segít a történetileg is rétegzett tudást megkomponálni. Érdemes tehát kiemelni magát a vállalat, a barokk lelkiségi tevékenységek összhatásai és folyamatai közt közvetítő funkciót vállaló Ujfalusi Judith szellemiségét, a korkép és a hitelvek intézményes találkozásának társadalmi teljességét idéző figyelemfelkeltést. Ilyen kutatási nézet-irány, tudományterületi érdeklődés a vallásnéprajz számos hazai és külföldi ágazatában többféle is van, s ezek méltó megbecsülése éppúgy része kell legyen tudástartományoknak, szemléletmódoknak, melyek a jelent idézik, miképp a jelenbeni tüneményeket múltbéli forrásaik révén követő rálátás.

Az adott korban „szent életet viselő” hölgyeknek és uraknak, kiknek szorgalmatossága révén és kik által e szövegek reánk maradhattak, alighanem épp a „makula

nélküli valóság” lehetett készítés arra, hogy örökül hagyják a világképek egyikének átalakulások közepette is konzekvens formáját, amelyből kivirágozhatott ama jövő, ahol az értelmezések tantörténete már nemcsak prédikátorok, de értelmezők és értelmezések révén is folytathatóvá lett, értelmező-közösségek lehetősége, és e makulátlan *Tükörben* a maga múltjára is rápillantani képes kutatói érdeklődés forrásává válhatott...

(Makula nélkül való tükör, mely Az üdvözítő Jesus Krisztusnak és Szent Szüleinek életét, úgy keserves kinszenvedését, és halálát adgya elé... Fordította: *Ujfalusi Judith*. Az utószót írta: *Frauhammer Krisztina*. Pytheas Könyvmanufaktúra–MTA SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Budapest, 2015. 600 oldal)

A.Gergely András

TANULMÁNYKÖTET „AZ EZERARCÚ VASÚT”-RÓL

A tanulmánykötet 2016-ban jelent meg és a vasúttörténészek utóbbi években született írásait tartalmazza. A könyvben 19 színvonalas tanulmány található, amelyek témái sokszínűek. Megtalálható a klasszikus vasúttörténet, vannak gazdasági vonatkozású,

a vasút társadalmi hatásait vizsgáló, a néprajzi vetületet felvázoló és a vasúttörténeti munkák módszertanát ajánló tanulmányok. Az alcímmel is ezt próbálták kifejezni a szerkesztők.

A kötetet egy négytagú szerkesztőbizottság állította össze, amelynek tagjai: dr. Horváth

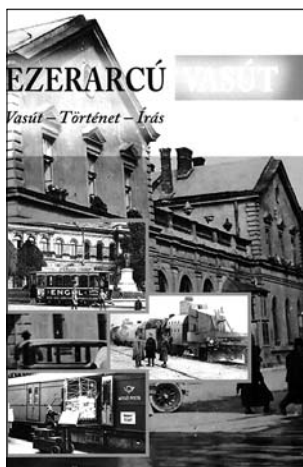
Csaba Sándor történész, a Széchenyi István Egyetem tanársegédje, Imre Lászlóné, a MÁV Zrt. ny. kommunikációs vezetője, a KTE Hírlevél- és Honlap Bizottságának elnöke, dr. habil. Majdán János, a Pécsi Tudományegyetem BTK Újkori Történeti Tanszékének docense, és Varga Gábor történész, a Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskolájának doktorandusza.

A kötet beköszöntője után Katona András dr. Czére Béla születésének századik évfordulója alkalmából az életét és munkásságát méltató tanulmányával kezdődik, a továbbiakban az értekezések következnek, melyek az alábbi kategorizálásban kerülnek az olvasók elé. Vasúttörténeti tematikájú tanulmány Gidó Csaba írása, amely a meg nem épült Székelyudvarhely–Csíkszereda vasútvonalról szól. Jéger Gábor *Keskeny nyomtávú vasútfejlesztési tervek a Nyugat-Dunántúlon* című munkája is ide sorolható. Tóth Róbert a vasút és a postaszolgálat kapcsolatát elemzi, Tömördi Máté pedig a vasút és a magyar cukoripar együttműködését taglalja.

Az 1968-as közlekedéspolitikai koncepció hatásaival is több tanulmány foglalkozik. Átfogó jellegű elemzést Frisnyák Zsuzsa ad a szocialista Magyarország közlekedéspolitikájáról, és annak problémáiról. Péterffy Gergely a Pécs–Harkány-fürdő vonal megszüntetésének körülményeit és társadalmi hatásait vizsgálja. A hazai mellékvonalak problémakörét gazdaságtörténeti szemszögből Szabó Lajos elemzi.

A vasút hadtörténetben betöltött szerepét két tanulmány is érinti. Csóti Csaba az 1916-os erdélyi román betörés után a menekülők szállításában és szétterítésében a vasút szerepvállalását elemzi. Illés András pedig a páncélvonatok alkalmazását mutatja be az európai harcművészetben.

Cserhádi Katalin írása a vasúttörténet társadalmi szegmensének problémáiról már a társadalomtörténeti tanulmányok körébe sorolható. Ebbe a tárgykörbe tartozik Hor-

váth Csaba Sándor írása is a vasút funkcióváltásáról az 1920-ig terjedő időszakban.

A jelenkor új kihívásairól értekezik Haraszthy Andrea fontos tanulmánya, amely a GYSEV Zrt. oktatási és szervezési tevékenységéről ad tájékoztatást. Kovács Zsolt a hazai tram-train rendszer bevezetésének lehetőségeit, illetve a külföldi vasutak ezen a területen elért eredményeit mutatja be. Metzger Antal a MÁV Zrt. Széchenyi-hegyi Gyermekvasút mindennapjaiba enged betekintést.

Lanczendorfer Zsuzsanna *Kacag a bakterház* című írása néprajzi szempontból mutatja be a vasút népi kultúrára gyakorolt hatását. Varga Gábor pedig a hagyományörzés fontosságáról szól, részletesen foglalkozik a GYSEV Zrt. Üzemtörténeti Gyűjteményével.

A tanulmányok sorában három szerző is képet ad a vasúttörténeti írások alapjául szolgáló kutatási tevékenységek módszertanáról. Kalocsai Péter a városi vasutak és a történetírás témakörét járja körül. Majdán János a horvátországi vasútépítéseket vizsgálja magyar források alapján. Tóth Sándor Frigyes pedig már az internet vasúttörténeti kutatásban való felhasználását mutatja be, valamint a hálózat nyújtotta lehetőségekről értekezik.

A kötet *Könyvajánló* című fejezetében a vasúttörténet témakörben a közelmúltban megjelent öt kiadvány bemutatására kerül sor (Imre Lászlóné–dr. Majdán János szerk.: *Mozaikok a pécsi vasútigazgatás 100 éves történetéből*; Dr. Székely Csaba–Gerhard H. Gürtlich: *Észak-Burgenland húzóereje. A Fertővidéki HÉV*; dr. Czére Éva Mária: *Egy élet a vasút szolgálatában* (dr. Czére Béla élete és munkássága); dr. Majdán János: *A közlekedés története Magyarországon 1700–2000*; dr. Majdán János: *Modernizáció-vasút-társadalom*).

A kötet sok ismeretet nyújt azoknak az olvasóknak, akik kutatják a vasút múltját, érdeklí őket a hagyomány, de a jövő elképzeléséről is tájékozódhatnak. Természetesen

vannak olyanok is, akik egyszerűen csak kíváncsiak a vasút világára. Úgy gondolom, hogy valamennyien hasznos ismeretekre tehetnek szert a könyv olvasása során, és elégedetten teszik le a kötetet.

Köszönet a könyv megjelenésének támogatásáért a főtámogató GYSEV Cargo Zrt.-nek, a Nyugat-magyarországi Egyetemnek és a Soproni Vasútbarátok és Vasútmodellezők Egyesületének! Jó olvasást és hasznos időtöltést kívánnak a szerkesztők!

(Ezerarcú vasút. Vasút – történet – írás. Szerk.: *Horváth Csaba–Imre Lászlóné–Majdán János–Varga Gábor*. Magyar Vasúttörténeti Park Alapítvány–Virágmandula Kft., Budapest–Pécs, 2016. 324 oldal)

Imre Lászlóné

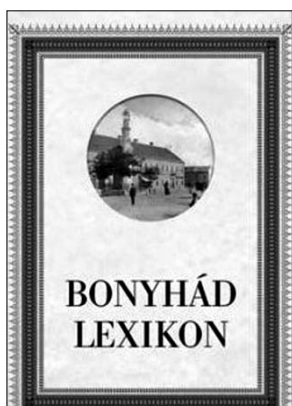
BONYHÁD LEXIKONA

Ritka szép ünnepe volt egy könyvnek Bonyhádön 2017 decemberében, a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ zsúfolásig megtelt színháztermében. A sokaság nagy érdeklődéssel tisztelte meg az életükről, lakóhelyük történetéről szóló lexikon megszületését és a kötet készítőit. Megérdemelt a siker.

Lexikont írni, szerkeszteni sokéves munka és nagy elkötelezettség. Hetek óta lapozgatom, olvasom a vaskos kötetet (764 szócikk 620 oldalon), a terjedelmi arányokra ügyelő, olvasmányosan fogalmazott és mintegy 800 fényképpel, ábrával díszített lexikont. Steib György és szövegíró munkatársai hatalmas munkát végeztek. A lexikon szócikkeinek megválogatásakor két dologgal biztosan találkozottak: a bőség zavarával és az újdonság varázsával.

Ami a bőséges szócikk-kínálatot illeti, aligha van olyan település Tolna megyében, ahol több helytörténeti kiadvány jelent meg az utóbbi fél évszázadban, mint Bonyhádön. Talán a megyeszékhely Szekszárd, esetleg Dombóvár és Paks városok versenyezhetnek vele, és a községek közül a ritka gazdag

könyvkiadásával dicsekedhető Sárszentlőrinc. Rövid méltatásunk alkalmatlan arra, hogy szócikkeket emeljünk ki a kötetből. Csak a példa kedvéért említve néhányat a lexikon témakörei közül. Ha a Perczel családra gondolunk, mindjárt oda kívánczik Vörösmarty Mihály; a XVIII. században ide települt német nemzetiségről szóló fejezet összefoglalását kívánja az 1944-es holokausztnak, majd a német ajkúak kitelepítésének és az itt új otthont találó székelyek, felvidékiek érkezésének. Bonyhád mind Ezeket átélte, megszenvedte. A középkorba visszavezető templomrom története, a 22

éves Szentháromság-szobor, vagy a sokak alkotó éveit kitöltő cipőgyár és a zománcgyár ugyanúgy hozzátartozik a város történetéhez, mint az egyházak templomai, a zsidóság még meglévő és megmentésre váró épített emlékeivel együtt. Mivel a lexikon majdnem a napjainkig szóló történetírás, számos történelmi személyiséggel és ma is Bonyhádon élő ismerőssel találkozhatnak az olvasók, a régmúlttól a jelen időig vezető válogatásban.

Olyan pedagógus, régész, történész és más foglalkozású helytörténetírók nyomában járhattak a szerzők, akik már korábban kutatói voltak Bonyhád hírességeinek, jeles eseményeinek, fontos látnivalóinak. Közülük elsősorban Dobos Gyula, Kolta László, László Péter, Nagy István, Solymár Imre, Sós Csaba, Szabó Géza, Szilágyi Mihály, Szóts Zoltán, Töttös Gábor, Vadas Ferenc, V. Kápolnás Mária tanulmányaira gondolunk. Történetírói munkásságával külön említést érdemel a Tolna Megyei Honismereti Egyesület XIX. századi névadója, Egyed Antal (1779–1862) apátplébános. A névsor

folytatható volna. Visszaulva az adatgyűjtést kezdeményező, a nyolc évig levéltári kutatást végző és a szócikkek jelentős részét megíró szerkesztőre, Steib Györgyre, négy korábbi tanulmánykötetével már példát mutatott kitartó kutatásból és lokálpatrióta elkötelezettségből. Az olvasókhoz szólva írja: a lexikon *„Meghívó egy olyan időutazáshoz, melyben még a tájékozottabb bonyhádiak is sok újdonságot találnak kedves városukról.”*

Egy ilyen lélegzetű munka megírásához az újdonság varázsa is kellett. Varázslatos lehetett már csak elképzelni is a gyűjtés várható eredményét, miközben újdonságokra is leltek munkájuk során a szerzők. Bizonyára eddig ismeretlen nevek, események, adatok bukkantak fel. Új összefüggések, amelyek az ábécésrendtől függetlenül közös szátra fűzték fel a gyűjtés eredményét; az ősi Bonyha település, a mezőváros, majd a szép Völgység központjának, a jelentős ipari településsé fejlődött és városi rangra emelt, több vallású, soknemzetiségű Bonyhádnak sokszínű életrajzát.

A kötet példásan megfelel a lexikon műfaj szabályainak és hagyományainak. Sokak érdeme az eredmény; a 33 szerzőt 8 technikai munkatárs segítette és 9 fős etikai bizottság örködött a tárgyilagos és tényszerű fogalmazáson. Erky-Nagy Tibor a tőle megszokott, hivalkodástól mentes ízléssel készített a kötetnek borítót.

Bizonyára eljön majd az ideje annak, amikor új vállalkozó helytörténetírók ismét munkához látnak. Folytatják – kiegészítik, gyarapítják, új szócikkekkel gazdagítják – az eddigi gyűjtést. Több Tolna megyei település készített már történeti monográfiát. Életrajzi kislexikont a városok adtak ki és megyei összeállítás is van 1973-ból. Településtörténeti lexikonból Bonyhádé az első.

(Steib György [szerk.]: Bonyhád lexikon. Völgység Tájéktató Alapítvány, Bonyhád, 2017. 620 oldal)

Kaczián János

PÁRHUZAMOS ÚTINAPLÓ KAZINCZY RABSÁGÁRÓL

A Kazinczy Ferenc Társaság rendkívül látványos és rendhagyó kötettel lepte meg az érdeklődő közönséget, amikor közreadta az író hat és fél éves rabsága során megtett közel háromezer kilométeres utaztatását végigkövető zarándokút ismertetését.

Kazinczyt 1794. december 14-én éjszaka fogták el alsóregmeci otthonában, és szekerestették rabtársaival Budára, a budai hadparancsnokság számára szolgáló ferences kolostor épületébe, ahol a Martinovics-összeesküvésben való részvétele miatt felségárulással és lázadással vádolták meg, és halálra, majd határozatlan idejű várfogságra ítélték. Itt töltötte rabsága első 281 napját, innen az út Brünnbe vezetett, ahol Špilberk várában és Obrovicban 1353 napot raboskodott, ezt követte a Kufstein várában töltött 358 nap, majd Prágán át Dévényen keresztül Munkács várába fuvarozták, ahol további 338 nap letöltése után 1801. június 28-án szabadult.

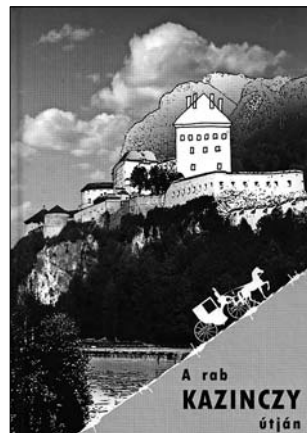
A Kazinczy Ferenc Társaság 2009 őszén, az író születésének 250. évfordulója tiszteletére zarándokutat szervezett a rabsága idején megtett út végigkövetésére. A zarándokút során Kemecsei Balázs és Dobák Diána által készített színes felvételekből a következő évben a Kazinczy Múzeumban nagy sikerű kiállítást rendeztek, amelyet több helyütt bemutattak, majd a Magyar Nyelv Múzeumában kapott végleges elhelyezést. A téma iránti lankadatlan érdeklődésre tekintettel született meg az elhatározás a könyv alakban való megjelentetésre, amelynek szövegét Kováts Dániel válogatta és írta, képanyagát Kemecsei Balázs készítette és állította össze.

A szerzők a bevezetőben a következőképpen ajánlják a kiadványt: „A zarándokúton a feladat az volt: megérteni az író táji élményeit, érdeklődését, találkozásait, s szembesíteni az általa rögzített képet a mai valósággal. [...] Ebben a könyvben párhu-

zamos útinaplót nyújtunk át az olvasónak. A fő fonalat a Kazinczy által elbeszélte világ bemutatása alkotja. Mi azonban a 21. századi tájat látjuk, abban keressük egy letűnt világ maradványait. S ha vannak is ábrázolásaink a 18. és 19. század fordulópontjának idejéből, kameráinkkal csak a most látható természeti és épített környezetet tudjuk megörökíteni. Látjuk, amit Kazinczy láthatott: a tájakat, a műemlékeket, ismerkedhetünk ezek történetével, de amit letrunk, nagyrészt rekonstrukció, bár minél teljesebb hitelességre törekszünk.”

Ennek megfelelően a párhuzamos útinapló úgy állt elő, hogy a rabság idején megtett utazások minden egyes helyszínéről a könyv oldalpárjainak egyikén az író feljegyzéseiből (főképpen a *Fogságom naplója* című könyvből) vett szövegek és rajzok, valamint a magyaró megjegyzések kaptak helyet, a másik oldalon a megfelelő vonatkozású színes képek sorakoznak.

A gondos szövegválogatás és az alkalmankénti kiegészítő magyarázat élményszerű képet nyújt Kazinczy raboskodása útjának minden egyes állomásáról, amely helységenként többnyire egy-egy oldalt kapott, börtöneinek ismertetése és az ott töltött időszak azonban jóval részletesebb és nagyobb terjedelmű, bővelkedik a szemléletes idézetekben és leírásokban – a kitűnő szövegkombinálásnak köszönhetően. A szemközti oldalak színes képei többségükben kellőképpen harmonizálnak a szövegekkel, különösen az utazási témák esetében, pedig egyáltalán nem volt jelentéktelen teljesítmény kétszáz év távlatából fellelni és beazonosítani mindazokat a helyszíneket,

egykori csárdákat és szálláshelyeket, ahol Kazinczy és rabtársai megfordultak. A gazdag képanyag legnagyobb részben lefedi a visszaemlékezések adatait.

A látványos kötet anyagát a szerzők kilenc fejezetre tagolták, amelynek gócpontjait a várbörtönbeli raboskodások helyszínei: Buda, Brünn, Kufstein és Munkács teszik ki. Minden fejezet végén az abban előforduló személyek nevei és fontosabb adatai szerepelnek *Ki kicsoda* címszó alatt. Amilyen szerényen húzódnak meg a fejezetek végén ezek az egyes névsorok, annál jelentősebb kutatómunka rejlik mögöttük, amelynek eredményeként az adott kor még hitelesebb formában jelenik meg előttünk. A XIX. és a XXI. század elejét párhuzamba állító, sajátos szerkesztésű útinapló újdonságával és eredeti szemléletmódjával irodalomtörténeti jelentőségén túl számottevő helytörténeti és honismereti értékkel rendelkezik.

(*Kemecsei Balázs–Kovács Dániel: A rab Kazinczy útján. Párhuzamos útinapló. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2017. 207 oldal*)

Selmezi Kovács Attila

OLCSVAAPÁTI TÖRTÉNETE

Hűség a szülőföldhöz. Őseink és idősebb kortársaink eme lelkierőt adó erénye a XXI. századra világszerte a megkopás jeleit mutatja. Helyette a klasszikus görög–latin mondás válik egyre inkább jelszóvá: *ubi bene, ibi patria – ahol jól élek, ott a hazám*. A szűkebb szülőhely szeretete, ismerete, értékeinek ápolása a patriotizmus fokozott érzelmi töltetű fajtája, ihletésére régi utcák, szép középületek, folyók, dombok tűnnek elő, ifjúságunk színtereinek nem fakuló képei. Kell egy ilyen hely, amelyet szívből a magunkénak érzünk és ápoljuk emlékét. Reméljük, a mai ifjúság is így tesz majd!

A történelem nem csupán a „nagy emberek” dicsőítése vagy kárhoztatása, hanem az egyszerű emberek, s a „helyi hősök” éle-

tét, küzdelmeit, sikereit, megpróbáltatásait tárja fel és örökíti meg. A legtöbb olvasó, kiknek ősei „egyszerű emberek” voltak, azért veszi várakozással a kezébe a város- és községtörténeteket, mert reméli, megtalálja bennük családjá régi tagjait.

Dr. Alföldi Vilma egy kis – ma 600 lelkes – szamosháti faluban, Olcsván született 1945-ben és nőtt fel. A budapesti egyetemen történelem és filozófia szakon végzett 1969-ben, majd 1979-ig a váci Tragor Ignác Múzeum történész muzeológusa volt. Első történelmi munkáiban e város változatos története több korszakát dolgozta fel, s e témában 1984-ben doktorált. Részt vett a Vecsés története monográfia megírásában is.

Szakmát váltva, 1979-től 1998-ig a budavári Országos Levéltárban levéltáros, 1988-tól a gazdasági kormányzati szervek iratait kezelő osztály vezetőjeként, 1992-től főosztályvezető beosztásban dolgozott, számtalan szakmai módszertani cikket írt. Emellett fontos szereplője lett a levéltáros szakma közéletének is – évekig a Magyar Levéltárosok Egyesületének titkára volt. Sokoldalú munkásságát 1998-ban a szakma *Pauler Gyula-díjjal* jutalmazta. Ekkor újabb változás következett be a pályáján, mert vezetői állású köztisztviselő lett az Egészségügyi Minisztériumban, s annak megváltozott nevű utódaiban.

Nyugdíjba vonulása után, egészsége ápolása mellett ideje, tere nyílt újra történeti kutatásokat folytatni. Adatokat kezdett gyűjteni a levéltárakban és könyvtárakban Olcsva-Apáti múltjára. 1999-ben az ő szakmai előkészítésével állították fel a Rákóczi-szabadságharc egyik vezéregyénisége, az olcsva-apáti udvarban született gróf Károlyi Sándor szobrát az olcsvai református templom kertjében, amely máig az egyetlen az országban.

Jelen településtörténet hat évszázadot ölel fel, az oklevelek Apátit már a XII. században, Olcsvát 1312-ben említik. Olcsva történetében a Károlyi család évszázadokon át kiemelkedő szerepet játszott. A szerző –

igen helyesen – központba is állítja e familiát és annak legjelesebb, itt élt tagjait, illetve a család uradalmát, amely a földesúri jogok gyakorlásával döntő szerepet játszott az itt élők mindennapjaiban – legyenek kismenyesek, jobbágyok vagy zsellérek.

A forrásadottságok a XVII. század utolsó harmada előtt az ikerfalu birtoklástörténetének feltárását teszik lehetővé, s csak elvétve utalnak az egyszerű lakosokra. Szólnak a királyi adományokról, a birtokoknak a rokon és szomszéd földesurak (a Károlyiak, Kállayak, ill. a Czudarok, Lónyayak, Vitkayak stb.) között nemzedékről nemzedékre felújuló foglalásairól, a tolvajkodásokról és pereskedésekről, amit szerző bemutat az Éble Gábor Károlyi családi levéltáros által összeállított család-, illetve birtoklástörténeti okmánytárak alapján.

Olcsva és a Károlyi-kastély kétségtelenül a Rákóczi-szabadságharc éveiben játszott országos szerepet. Gróf Károlyi Sándor (1669–1743) a falu szülötte, I. Rákóczi Ferenc fejedelem egyik főbizalmasa és segítője volt katonaként és diplomataként. Az ő tetteit, valamint itt lakó agilis és okos neje, báró Barkóczy Krisztina öt háttérben támogató szereplését, levelezését – Alföldi Vilma részletesen és pontosan rekonstruálja, ami e könyvét országos történeti szempontból is többé teszi, mint egy szokásos falutörténet.

A második fejezet a falu életét, gazdálkodását mutatja be korabeli összeírások alapján. A levéltári feltárással nyert 15 olcsvaapáti felmérés az 1662 és 1828 közötti korszakban készült, részben az uradalom tisztviselői által, részben az országosan készített adózó összeírások (1715, 1720, 1828. évek) és a 1767–1772 között végrehajtott úrbírendezés keretében. Statisztikai feldolgozásuk példásan alapos. Összefoglalja és magyarázza minden forrás keletkezésének körülményeit, a mai olvasó számára ismeretlenül hangzó fogalmait, régies magyar és latin kifejezéseit

A részletes kimutatások, táblázatok név szerint bemutatják a családfőket, foglalko-

zásukat, fajtánként összesítik vagyoni állapotukat (szántók, rétek, szőlők nagysága, jószágok száma) és időrendben kitűnően érzékeltetik a békés korok – időnként járványokkal sújtott – népességi és anyagi gyarapodását.

Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc „helyi hőseire” és történéseire alig került elő érdemi forrásanyag, de a kötet szól a korszakos események országos lefolyásáról, amelyek alapvetően megváltoztatták e falu népének jogi és vagyoni viszonyait is. A jobbágyosság eltörlésével, a polgári jogegyenlőség, tulajdonjog és általános adózás elve jutott érvényre. Az 1869. évi országos népszámlálás helyi adataival (házak, családok, lakosok) zárul a történeti elemzés.

A harmadik fejezet *A református Olcsva* címet viseli. Szerző a reformáció történetét világtörténeti, majd országos történeti távlatokból indulva mutatja be szűkebb pátriájában, Szabolcsban, ezen belül a községében. Tárnyilagosan kiemeli, hogy Olcsva földesurai, a katolikus Károlyiak a Habsburg uralkodók nyomása ellenére sem kényszerítették birtokaik népét új vallásuk elhagyására. Gondosan összegyűjtött adatokkal mutatja be az olcsvai gyülekezet lelképítőit és iskolamestereit, életrajzaik – nem könnyű – összeállítására törekedve. Az ősi templom történetét az 1930-as évekig, az Árpád-kori műemlék, de már szűkös templom lebontásáig és a ma is álló eklézsia felépítéséig vezeti le.

A község 1848 utáni történetének megírása már egy gyökeresen más téma. Itt már a községi és megyei testületek iratanyagának, országos statisztikáknak, újságok híreinek

feldolgozása is elengedhetetlen, ami egy másik típusú, külön kötetet igénylő történelmi feladat.

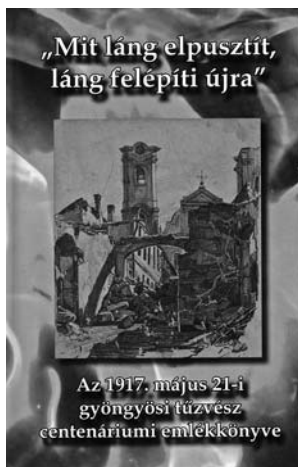
Úgy véljük, Alföldi Vilma példásan elvégzett vállalt feladatának és szülőfaluja történetének általa kijelölt, két évszázadnyi időszakát igen alaposan és sokrétűen mutatja be. Megbecsülés illeti családját is, hiszen a 40. jórészt színes fényképpel, iratmásolattal illusztrált, a Püski Kiadó Nyomda által gondozott könyv kiadását saját költségükön, közösen biztosították.

(*Alföldi Vilma: Olcsva-Apáti egyesített község története a Károlyiak uradalmában.* Szerző, Budapest, 2017. 244 oldal)

Pálmány Béla

CENTENÁRIUMI EMLÉKKÖNYV A GYÖNGYÖSI TŰZVÉSRŐL

A gyöngyösi Vachott Sándor Városi Könyvtár gondos kiállítású helytörténeti kiadvánnyal emlékezett meg az 1917. május 21-i tűzvészről, amely a város több mint egyharmadát elpusztította, és a lakosságnak csaknem a fele fedél nélkül maradt. A hatalmas pusztulás országos visszhangot keltett, annál is inkább, mert a tűzvész másnapján IV. Károly király és felesége, Zita királyné részvétlátogatást

tett Gyöngyösön, ami nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatást is jelentett a károsultaknak. Tulajdonképpen ennek a tragikus eseménynek nyomán kelhetett lábra az a szólás, hogy „*Leégett, mint Gyöngyös.*”

Amint a bevezetőből megtudjuk, 1917 májusában különösen nagy volt a szárazság

és szokatlanul viharos az időjárás. A katonaköteles férfiak a fronton harcoltak, a nők pedig jobbra a szőlőkben dolgoztak. Szinte csak az öregek és a gyerekek tartózkodtak odahaza. A végzetes szikra, amely a késő délutáni órákban a tűzvészt okozta, a kórház mosókonyhájának kéményéből pattant ki, majd az épület kátránypapírral bevont tetejét meggyújtva, az orkánszerű szélviharban lángtengerré változtatta a várost. A főtéri Szent Bertalan templom és számos jeles épület is rommá vált. A tűz kiterjedéséhez nagyban hozzájárult a rendszertelen és zsúfolt építkezés, a sok kis szűk köz, a vízvezetékek és tűzfalak hiánya, valamint az elavult tetőfedés.

A helybeli tűzoltók munkáját a 6-os huszárok, a Ferenc-rendi szerzetesek, a gimnázium diákjai, az egri, a hatvani és a jászárokszállási önkéntes tűzoltók segítették. Visszaemlékezések szerint a lángokat borral és a Vámosgyörkről vasúti tartálykocsikban ideszállított vízzel próbálták megfékezni. A hajléktalanná váltakat a laktanyában, a gimnázium és az elemi iskolák tantermeiben, továbbá a ferences kolostorban szállásolták el, étkeztetésükre nyilvános konyhákat létesítettek. A királyi látogatás következtében az újjáépítés kormányzati feladattá vált, a miniszterelnök neves fővárosi tisztviselőket jelölt ki ennek irányítására és megszervezésére. A Gyöngyös újjáépítéséről szóló XXIII. törvénycíkket a képviselőház 1918. augusztus 3-án fogadta el, és még ebben az évben az utolsó magyar király szentesítette.

Az 1917-es tűzvész tette lehetővé és követelte meg Gyöngyös korszerű városképezés kialakítását, ami a két világháború közötti időben valósult meg. Nem véletlenül választották a kötet szerkesztői a kiadvány címeként Kiss József költeményének záró sorát: „*Mit láng elpusztít, láng felépíti újra.*”

Az ízléses kiállítású, terjedelmes kötet anyagának legnagyobb részét a korabeli sajtóban megjelent beszámolók, interjúk és cikkek teszik ki, melyek válogatását és

kötetbe szerkesztését Fülöp Lajos és Lisztóczy László példaszerűen valósította meg. A közreadott emlékezések és beszámolók között az egykori események megismerése tekintetében fontos szerepet kapott a polgármesteri előterjesztés és a kormánybiztosi memoár, valamint a gyöngyösi tüzekről szóló helytörténeti tanulmány. A könyv második részeként a szerkesztők terjedelmes válogatást állítottak össze az országos részvét megnyilvánulásából, közel félszáz jeles személyiség írásának közreadásával. Végezetül a tűzvészről és a királyi pár látogatásáról készült korabeli fényképfelvételek sora következik. A kiadvány tanulságos olvasmányul szolgálhat nemcsak a honismeret iránt érdeklődők számára.

„Mit láng elpusztít, láng felépíti újra”. Az 1917. május 21-i gyöngyösi tűzvész centenáriumi emlékkönyve. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: *Fülöp Lajos és Lisztóczy László*. Vachott Sándor Városi Könyvtár, Gyöngyös, 2017. 243 oldal)

Selmeczi Kovács Attila

KÖNYV ÉS KIÁLLÍTÁSVEZETŐ EGY MUNKASZOLGÁLATOS NAPLÓJÁBÓL

A dabasi helytörténeti kutatás jelenét még mindig jórészt a huszadik század második felében tudatosan elhallgatott, feledésre ítélt témák és események, fehér foltok határozzák meg, melyek közül nyilvánvalóan a helyi zsidóság sorsának alakulása a legkényesebb. A korszak történelmi realitása, hogy a szocialista államrend a csendes asszimilációt preferálva tabutémaként kezelte a zsidókérdést, amelyhez a helytörténet szintjén is igazodni kellett. A kollektív amnézia kísérlete oda vezetett, hogy például a második világháború időszakában felállított és működtetett dabasi munkaszolgálatos tábor dokumentumai, s helyi lakossági emlékei is gyakorlatilag elvesztek. A holtpontról való kimozduláshoz hatalmas

segítséget jelentett, hogy néhai dr. Szántó Endre (1908–1989) budapesti orvos hagyatékában örökösei egy kiváló állapotban lévő, háromkötetes naplót találtak, amelyet a családfő 1940-ben, közel 4 hónapos – dabasi és észak-erdélyi – munkaszolgálatának időszakában vezetett. A naplóhoz szépen rendezett fényképalbum is tartozott. Az örökösök, Szántó Marianna, Szántó Ervin és dr. Szántó István 2009-ben jó ismerősek, barátaik ösztönzésével és segítségével a páratlan kordokumentum könyvvé formált kiadásáról döntöttek, így ismertté váltak a tábor működésének kezdetei.

Dr. Szántó Endre 32 éves fővárosi szanatóriumi orvosként 1940 augusztusában kapta meg a hónap végére, 30-ára, Alsódabasra szóló behívóját. A munkaszolgálat akkor már több mint egy éve ismert fogalom volt, kereteit az előző év márciusában hatályba lépett honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény határozta meg. A 230. törvénycikkely közérdekű munkaszolgálati kötelezettséget írt elő minden katonai szolgálatra alkalmatlan, huszonegyedik életévét betöltött magyar állampolgárságú férfi lakosnak. A katonai keretek között végrehajtott kiképzést munkatáborokban kellett letölteni, időtartamát évi három hónapban határozták meg. Az ország számos részén az első munkaszolgálatos századokat 1939 júliusában állították fel, így 1940 nyarának végére már az is kiderült, hogy az alkalmatlanságot a gyakorlatban nem fizikai-egészség-

ügyi vonatkozásban értelmezte a hatalom, hanem a származás és a politikai megbízhatóság alapján, azaz döntően a zsidótörvények kiegészítéseként. Ezzel az intézkedéssel tulajdonképpen azokra is kiterjesztették a háborús terhek viselését, akiknek kezébe kockázatosnak tartottak fegyvert adni. Az érintettek kaptak néhány hetes alaki kiképzést, majd ásóval, csákánnyal, lapáttal utakat, vasútvonalakat, hidakat és egyéb honvédségi rendeltetésű objektumokat építettek-javítottak, jellemzően kubikus munkát, földmunkát végeztek. Az alsódabasi munkatábor létrehozásának szükségességét az Észak-Erdély visszacsatolásával megnövekedett honvédségi feladatokkal indokolták.

A VII. század orvosa 1940. szeptember 7-én kezdte meg naplója vezetését, amellyel párhuzamosan Kodak fényképezőgéppel fotókat is készített. Leírása szerint a tábor működése Alsódabas, Felsődabas, valamint Gyón községekre terjedt ki. A munkaszolgálatosok körlete a felsődabasi Andrassy utcában volt, helyi családok portáin helyezték el őket. Kiürített, málladozó falú gazdasági helyiségekben kellett tartózkodniuk, a földes aljzatra szalmát terítettek fekhelyül. Előfordult, hogy egyes századok bevonultatása annyira előkészítetlen volt, hogy a szabad ég alatt is éjszakáztak. Jellemzően reggel öt-kor keltek, a nap nagy részét – délelőtt-délután, minimális ebédszünettel – a faluszéli gyakorlótéren alaki foglalkozásokkal töltötték. A napi program visszatérő része volt az egyszerű kézi válogatással végzett szárazborsó tisztítás, melyet a fotók tanúsága szerint az alsódabasi úri kaszinó udvarán végeztek. Postát kaphattak és küldhettek, újságokhoz hozzájutottak, látogatókat is fogadhattak. A városból érkezőknek a korabeli vidéki élet színvonala, a poros-sáros utak, a villany és a csatornázottság hiánya, a higiéniai körülmények jelentős problémát jelentettek. A rendszeres fürdést, ugyan külön fizetség ellenében, de az egyik helyi család fürdőszobájában meg tudták oldani.

Gyónon, dr. Czobor Andor rendelőjéhez kapcsolatosan volt számukra egy szegényesen felszerelt gyengélkedő kialakítva. Minimális zsoldot és ruhapénzt kaptak, de a körletet tilos volt elhagyniuk. A helybeli lakosokkal nagy ritkán alakult ki konfliktushelyzet, énekeltek, nótáztak, bridzspartikat rendeztek, és templomba (az alsódabasi zsinagógába) is járhattak. Kezdetben kötelező volt számukra a nemzetiszín karszalag viselése, erről dr. Szántó 1940. szeptember 9-én a következőt írta: „Kiosztják a felszerelést, a nemzeti-színű karszalagot, csodálatos, hogy annyi mindennel együtt ezt nem tagadják meg tőlünk.” (A kirekesztés újabb állomásként a nemzeti jelkép viselését 1941. április 19-étől megtiltották, később a zsidó munkaszolgálatosoknak sárga, míg a keresztény századok tagjainak fehér karszalagot kellett hordaniuk.) Ez a kezdet minden gond és baj, korlátozás és megalázás ellenére közel sem jelezte a szomorú folytatást, még a dabasi kiképzést követő, 1940. október 12-e utáni erdélyi megpróbáltatásokat sem, ugyanis a hadvezetés koreográfiája szerint a néhány hetes alsódabasi kiképzéssel a belső magyarországi munkaszolgálat véget ért.

Ezt követően bevagonírozták a századokat, s a Keleti-Kárpátokba, a Borsa melletti a Priszlop-tetőre (1441 m) vezényelték őket földmunkát végezni. A körülmények egyre nehezebbek lettek, kalyibákban, kunyhókban szállásoltak, a hidegben dermedtre fagyva ébredtek, rossz koszttal táplálkozva dolgoztak: „Egyik nap földmunka, másik nap útjavítás, rendszer nélkül.” Az egyre elviselhetetlenebbé vált életkörülményeket a durvuló bánásmód is fokozta. Az értelmetlen, megalázó munkavégzés december 10-én ért véget, a század december 20-án tért vissza ismét Dabasra.

Dr. Szántó Endre naplójának utóélete napjainkban újabb fejezettel gazdagodott: *Így kezdődött... – Munkaszolgálat 1940-ben Dr. Szántó Endre naplója alapján* címmel időszakos kiállítás ünnepélyes megnyitóját tartották 2018. június 10-én a Holocaust

Emlékközpontban (Budapest IX. ker., Páva utca 39.). A zsinagóga karzatán összeállított magyar és angol nyelvű tárlat dr. Szántó Endre napi gyakoriságú feljegyzéseinek és fotóin alapul. A kiállítás készítői (Fekete Ildikó, Németh Linda, Sándor Márta; grafika: Jakab Miklós, technika: Emődi Tamás) a napló tömör, filozofikus tartalmú bejegyzéseit művészi erővel ötvözték az illusztráló fotográfiákkal, s a hatást maga a patinás helyszín is tovább fokozza. A vézskorszakhoz vezető út első szakaszát látjuk, amelyben már megjelenik a megkülönböztetés, a jogfosztás és megaláztatás, de annak első stádiumában, nem a teljes kirekesztettségben. A tárlat bemutatja dr. Szántó Endre eredeti háromkötetes naplóját, a fotózáshoz használt Kodak Retina fényképezőgépet, s a két, mintaszerűen rendezett fényképalbumot. Utóbbiak egyikét öccse, Ervin fényképezte és állította össze, aki 1942. október 25-én a még kegyetlenebb ukrajnai munkaszolgálatban pusztult el. A napló kinagyított oldalai, részletei teszik szemléletessé dr. Szántó Endre karakteres, jól olvasható kézírását, amelyben még javítást sem lehet találni.

A Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány kiadásában megjelent, könyvnek beillő, 76 oldalas, magyar és angol nyelvű kiállításvezető borítója az Úr szavát hirdeti mottóként: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!” (Madách Imre) A bevezetőben Prof. Dr. Szita Szabolcs, a Holocaust Emlékközpont igazgatója, majd a család részéről Szántó Marianna, Szántó Ervin és Szántó István köszönti a Tisztelt Olvasót. Ezt követően Frojimovics Kinga írása vezeti fel a hat fejezetre osztott tárlat részletes ismertetését.

Dr. Szántó Endre 1940. december 16-i bejegyzése szerint a napló vezetése és a fényképezés határozott célt szolgált: „Minden törekvésem az, hogy már most, mikor még benne vagyok, az egészet minél gyorsabban emlékké alakítsam. Ezt a célt szolgálja a rengeteg fénykép is, a relatív örömeiket sem tudom már felfedezni, saját szórakozásom csak az szolgálja, hogy előre látom az otthoni fényképrendeztetést, milyen jó is lesz: otthon leszek és nem fog parancsolni senki.” Szándéka eredményre

vezetett, minden feljegyzése és fényképfelvétele kordokumentum, a vézsterhes idők üzenete a jelennek.

(Dr. Szántó Endre munkaszolgálatos naplója. Szántó I., Budapest, 2009. 108 oldal; Így kezdődött... Munkaszolgálat 1940-ben dr. Szántó Endre naplója alapján. Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány, Budapest, 2018. 76 oldal)

Valentyik Ferenc

KÉT KÖNYV CIGÁNDRÓL SŐREGI JÁNOS NAPLÓIBÓL

Sőregi János (Kiscigánd, 1892–Debrecen, 1982) sokirányú munkásságát a magyar múzeumügy története aranylapjain tartja számon. Régészeti, numizmatikai, történeti kutatásai mellett kiemelésre méltó a debreceni Déri Múzeum igazgatójaként végzett tevékenysége (1936–1950), aminek során a II. világháború végén megmentette a németek által evakuálásra összecsomagolt értékes numizmatikai és iparművészeti anyagot. Sőregi János munkásságának felbecsülhetetlen értékű részét képezik a ránk maradt kézíratai, benne a 18 éves korától írt

kézírtos naplói, amelyek – széles látóköre és kiterjedt figyelme révén – a XX. század története, az első világháború, Debrecen város élete, a kortársak és a legkülönbözőbb tudományos megfigyelések rögzítésével kimeríthetetlen forrásként szolgálnak az utókor számára. Az eredetileg gyorsírással készült, rajzokkal illusztrált naplókat szerzőjük folyóírással másolta át, s úgy kerültek azok a Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézírttárába. (Történetükhöz Korompai Gáborné: *Sőregi János hagyatéka a Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézírttárában*. Déri Múzeum Évkönyve 2007. 259–262. Debrecen, 2008.) A nagy értékű kézírtos anyagot az elmúlt két évtizedben tematikus egységenként tárják fel a különböző tudomány-szakok (pl. Sőregi János: *Alföldi kirándulások és tanulmányutak*. Szerk. Örsi Zsolt. Alföld Könyvek 2. Karcag–Türkeve, 2002), s ebben a munkában és a kézírtatok megjelenítésében kiemelkedő szerepet vállalt a szülőhely, Cigánd települése, amely Sőregi életművének és formálódó kultuszának is egyik letéteményese. Elegendő itt csupán Sőregi János szobrát említeni, valamint a Múzeumporta 2015-ben átadott új épületét, az ún. *Sőregi-házat*.

Sőregi János édesapja, Sőregi Márton (Sajókápolna, 1843–Kiscigánd, 1915) a település első néptanítója volt: 1868-ban került Cigandra, amikor a régi iskolát a Temető (ma Iskola) utcában felépítették. Kántortanítóként szolgált 1905-ig. Sárospatakon teológiai és tanítói tanulmányokat végzett, de ifjúkorától foglalkoztatta őt az orvoslás tudománya is. Természetes gyógymódjaival és a maga készítette szereivel sok emberen segített, és az egész Bodroghözben „csodadoktor” hírében állt. Kutató és rendszerező adottságait továbbörökítette fia, aki Sárospatakon érettségizett (1910), majd – négyéves önkéntes katonai szolgálata után – 1919-ben fejezte be a Jogi Akadémiát. Szülőfalujában jogászkodott és gazdálkodott, de néprajzi anyagot is gyűjtött és írogatott a *Pesti Hírlap* számára. 1920-ban ismerkedett

meg a Bodroghözben kutató Györffy Istvánnal, Ébner (Gönyey) Sándorral, Lajtha Lászlóval és Ecsedi Istvánnal. Györffy ajánlotta be a néprajz iránt is érdeklődő fiatal embert a debreceni Városi Múzeumba Zoltai Lajos mellé. A Tisza István Tudományegyetemen bölcsészeti tanulmányokat folytatott, 1927-ben szerzett doktori címet egyetemes történelem, régészet és geográfia tárgykörből. 1924–25-ben a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként csiszolta régészeti és muzeológiai ismereteit. 1930-ban múzeumőr státust nyert, aztán Ecsedi István halála után (1936-tól) igazgatta a Déri Múzeumot. Régészként főként a panyolai őskori faépítmény feltárása, valamint több debreceni és Debrecen környéki ásatás kapcsolódik a nevéhez. Rendkívül jelentős volt a helytörténeti, néprajzi és tudománytörténeti tevékenysége, de nagy számban írt a különböző szaklapokban természettudományi, főként ornitológiai megfigyeléseiről is. 1950-ben politikai okokból nyugdíjazták.

A tudós bodroghözi vonatkozású hagyatékát a család a Cigándi Falumúzeumnak ajándékozta. Ebbe tartozik Sőregi János ún. *Kék könyve*, amelyet egy sárospataki könyvkötővel kifejezetten naplóírás céljára készíttetett, s amiben 1910–1914 között rögzítette élményeit, megfigyeléseit. A 65 fűzött lap szövegét akvarellek, tussal és ceruzával készített rajzok gazdagítják, valamint egy könyvből kivágott Herman Ottó portré, ami a példakép bemutatásával kifejezi a naplóíró irányultságát, szándékát is. A természet megfigyelése, a madarak viselkedésének rögzítése, a vadászélet élményeinek leírása is emlékeztet a nagy elődre, akinek a „polihisztorsága” is egyfajta minta volt az ifjú utód számára. A napló tartalmazza Sőregi első néprajzi jegyzeteit is, bár némiképp romantikus módon rögzíti megfigyeléseit a Cigánd környéki népeletről. (Hasonlóan ír a sárospataki diákélet mindennapjairól is.) Ne feledjük, hogy a XX. század elején a Bodroghöz még számos archaikus vonást őrzött a folyószabályozást

és a vízrendezést megelőző időszak állapotából, ami felkeltette a természetet járó fiatalember figyelmét. Nem csupán a fontosnak gondolt szavakat rögzítette a különféle tevékenységek leírása során, de jellegzetesnek és különösnek gondolt személyek portréját is megrajzolta néhány laza vonással. Bár a napló tudományos szempontból is értékelhető adatokat, megfigyeléseket tartalmaz, erőteljesebb a szöveg szépírói leíró jellege, a Bodroghözhöz, szülőfaluhoz, a fiatal szerzőt körülvevő emberekhez való ragaszkodás kifejezése. Az ifjúkori naplót szerkesztette, a szerző életrajzát, az előszót és a szómagyarázatokat Ferenczyné Csáki Annamária írta, aki a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén szakdolgozatot is készített Sőregi János életpályájáról.

A másik kötet Sőregi János közel 1500 lapnyi terjedelmű I. világháborús harctéri naplójának esszenciája. A munka a háború századik, és a Sőregi család Cigándra költözésének 150. évfordulóján látott napvilágot. Az olvasmányos feljegyzések az orosz és az olasz fronton eltöltött négy év során látottak, tapasztaltak részletező leírása, amit rajzok, egykori dokumentumok, levelek, képeslapok, újságvivágások, fényképek tesznek teljessé. Az anyag közreadója Sőregi János életeseményei köré rendezte a napló betűhíven közölt anyagát. Az önkéntes Sőregi 1914. augusztus 7-én a Tiroli Császárvadász Ezrednél kezdte katonai pályafutását, ahonnan az év végén Balassagyarmatra helyezték. A tiszti iskolát Losoncon 1915 márciusában fejezte be, és két hónappal később szakaszparancsnokként kezdte meg frontszolgálatát. Kisebb-nagyobb megszakításokkal 1918. február végéig ott szolgált, majd az év márciusában az olasz frontra vezényelték. Többszöri kórházi kezelésekk mellett, ritka adománynak számító háromhónapos tanulmányi szabadság szakította meg a katonai szolgálatát, amelynek végére a főhadnagyságig vitte a katonai ranglétrán, és magáénak tudhatott egy sorkatonai kitüntetést is a *Signum Laudis*-szal és a

Károly Csapatkereszttel bezárólag. A napló 1914 nyara és 1918 ősze között, a háború előzményeitől és kitörésétől, a bevonulás és az otthontól való búcsúzástól követi Sőregi János (és környezete) útját és napjait addig, amíg búcsút vesz a hadsereg től és visszatér Sárospatakra, a Jogi Akadémiára. Akkor még nem tudta, hogy a Nagy Háború egy hónappal később véget ér.

Nehéz lenne a napló tartalmát röviden ismertetni, annak kapcsán inkább ennek a sajátos történeti forrásanyagnak a jellegére, sajátosságaira érdemes felhívni a figyelmet. Természetesen a történetek és a naplóíró személyisége is befolyásolta a napló tartalmát: Sőregi egyéniségének megfelelően az események, adatok szikár rögzítése mellett saját versek, maga által költött és a környezetében is elterjedt, énekelt „*nóták*”, rajzok kerekítik ki a szürke, gyakran drámai mindennapok és a rövid ünnepek bemutatását. Ennek megfelelően változó a szöveganyag forrásértéke is. Itt csak az *Ima*, *babona*, *kártya* című rövid fejezetet emelem ki, amelyben azzal kapcsolatos megfigyeléseit írja le, hogy a különböző nációkhoz és vallásfelekezethez tartozó katonák milyen módon fejezik ki hitüket és vallási hovatartozásukat, ami egy soknemzetiségű hadsereg rendkívül fontos jellemzői közé tartozik. Külön is dicsérem kell a szerkesztő azon eljárását, hogy a katonai kifejezések, idegen szavak fordításával könnyítette meg a szöveg értelmezését.

Úgy gondolom, hogy a Nagy Háború centenáriuma megjelent kiadványok között sajátos hely illeti meg ezt a naplót, amely

bizonyosan felkelti az olvasók érdeklődését a méltatlanul kevésbé ismert szerző iránt is.

(*Sőregi János*: Kék könyv. Ifjúkori napló. Cigánd Város Önkormányzata, Cigánd, 2015. 120 oldal + I–XVI. tábla színes képmelléklet; *Scholtz Róbert Gergely*: Az Isten megőrzött. Sőregi János, egy cigándi polihisztor a nagy háborúban (1914–1918). Cigánd Város Önkormányzata, Cigánd, 2018. 63 oldal)

Viga Gyula

VÁROSUNK – BUDAPESTI HONISMERETI HÍRADÓ*

Városunk néven két évtizede segíti kiadványunk Budapest és kerületei, valamint elődtelepülései történeti múltja meghatározó eseményeinek, szervezeteinek, valamint fontosabb személyiségeinek, kulturális örökségének, hagyományainak bemutatását, megismerését – reményeink szerint szigorúan objektív megközelítésben, a szakmai hitelesség igényével.

A Budapesti Honismereti Társaság az Újpesti Városvédő Egyesülettel közösen 1998 márciusában fővárosi szintű helytörténeti fórumot szervezett – gyakorlatilag ekkor kezdődött el az egyesület tevékenységének újjáépítése, és itt mutattuk be a Budapesti Honismereti Társaság időszaki kiadványát, a *Városunk – Budapesti Honismereti Híradó* első számát. Létrehozásának javaslata a társaság közgyűlésén, akkori székhelyén, a Ferencvárosi Evangélikus Gyülekezet termében született meg 1997 áprilisában – állásfoglalásunk egy sajtótermék kiadását szorgalmazta. Ennek személyi, szakmai feltételei adottak voltak, de nem jöhetett volna létre a Budapesti Történeti Múzeum három éven át nyújtott szerény, de számunkra nélkülözhetetlen anyagi támogatása nélkül. Ingyenes kiadványunknak (számonként

* Elhangzott Gödöllőn 2018. április 21-én, a XVII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztői Konferencián.

ezer példány, A/4-es formátum, 12 oldal, 80 grammos fehér ofszetpapír, egyszínnyomás, de kék színű fejléccel) ma már XXI. évfolyamát tarthatjuk kezünkben, és remélhető, hogy finanszírozási alapjait később is meg tudjuk teremteni.

Első számunk impresszumában többek között olvashatjuk, hogy felelős szerkesztője Gábrriel Tibor, kiadója a Budapesti Honismereti Társaság (székhelye: 1096 Budapest, Thaly Kálmán u. 28.) volt, és a kiadvány „... a Budapesti Történeti Múzeum támogatásával készült”. Egyesületünk első elnöke, dr. Rédey Pál ebben a mai napig érvényesen határozta meg kiadványunk feladatait: „... Célunk közelebb hozni egymáshoz azokat a szétszóródott csoportokat és egyéneket, akiket a hon- és városzeretet fűt, mind hazájukért, mind szűkebb pátriájukért tenni kívánnak valamit. Végül fővárosi rendezvényekről, kiállításokról, és a helytörténeti gyűjtemények életéről fogunk beszámolni.”

Ez addig példátlan volt – első ízben vehettünk kézbe egy olyan budapesti helytörténeti lapot, amely kizárólag az ismeretkövetítés és az aktuális eredményekről történő híradás határain egyensúlyozott. Az első évben két, 1999-ben három, 2000-től évente négy számunk jelent meg – kivéve a 2013–2015 közötti éveket, amikor a tavaszi számokat nem tudtuk az anyagi háttér hiánya miatt kiadni.

Szerencsés egybeesésként első számunkban az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150 éves jubileumának kiemelt teret adhattunk. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum *Fényesebb a láncnál a kard...* című jubileumi kiállításáról, a kispesti Kosuth-szoborról, az 1849-es budai ostrom svábhegyi főhadiszállásáról (Óra-villa), a jubileumi fővárosi eseménynaptárról, a Honismereti Szövetség – Magyar Nemzeti Múzeum – Petőfi Irodalmi Múzeum *Márciusi ifjak* elnevezésű országos vetélkedője közép-magyarországi döntőjéről, a Kosuth Szövetségről, a szabadságharc egyetlen női huszártisztjéről és a Néprajzi Múzeum

vántartási számunk és 2000 júliusától már profi tördelőnk (és Quark XPress szoftvere) volt, szerkesztőbizottságunk (Ádám Ferenc, dr. Holló Szilvia Andrea, dr. Rédey Pál, dr. Schwarcz Katalin) segítette a szerkesztő lapterveinek összeállítását. A számonkénti ezer példányból általában 200 példányt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak, 100 példányt a Budapesti Történeti Múzeumnak, 100 példányt Budapest Főváros Levéltárának, 250 példányt a kerületi önkormányzatok 16 helytörténeti gyűjteményének/múzeumának adtunk át. Mintegy 260 példányt a Magyar Posta útján társaságunk tagjainak, a fővárosi és kerületi polgármestereknek, a kerületek kulturális osztályainak, és fővárosi/kerületi helytörténeti tevékenységet (is) végző civil szervezeteknek küldtük meg. A maradékot egyesületünk rendezvényein, a Honismereti Szövetség elnöksége ülésein, szerzői tiszteletpéldányként használtuk fel.

A Városunk első számának címlapja

Éljen a haza! című kiállításáról szóló írásainkkal hangsúlyoztuk e számunkban a ubileum jelentőségét. Emellett a csepeli és az újpesti helytörténeti tevékenységekről, Rákospalota várossá nyilvánítása 75 éves jubileumáról, a Rákospalotai Múzeumról közölt cikkeinkkel, valamint Albertfalvai, Hegyvidéki, pestújhelyi és csepeli helytörténeti kiadványok recenziói és az 1950-ben Budapesthez csatolt településeket korabeli sajtóanyag és fotók felhasználásával bemutatató album ismertetése által adtunk egy fővárosi „pillanatképet”. Ezt a számunkat mutatványzárnak is szántuk, és pályázatainkhoz csatolva reméltük megteremteni sajtótérképünk anyagi hátterét. Elképzelésünk bevált, és a mai napig főként a pályázati támogatások teszik lehetővé Társaságunknak a Városunk kiadását.

Az első években periodikánkat még a Microsoft Windows 93-as programjával szerkesztettük – aki próbált már így négy hasábba újságot tördelni, az tudja, hogy mivel jár ez. A második számtól ISSN nyil-

A Városunkkal az egyesület tevékenysége bekerült a budapesti köztudatba, kapcsolataink megerősödtek a fővárosi nagy közgyűjteményekkel, a kerületi civil szervezetekkel és helytörténeti gyűjteményekkel. Rendszeres kiadásával az alapszabályunkban rögzített célok megvalósulását is nagymértékben elősegítettük. A Budapesti Honismereti Társaság tevékenysége a Városunk megjelenését követően már Budapest egészében érzékelhető volt. Kiadványunk tájékoztatást adott szervezeti életünkről, a fővárosi helytörténeti tevékenységet végző civil szervezetek és kerületi helytörténeti gyűjtemények munkájáról, eredményeiről, kiállításokról, múzeumpedagógiai tevékenységeiről, fővárosi vagy kerületi jelentőségű helytörténeti kiadványokról, aktuális jubileumokról, a főváros életének vagy jelentősebb személyiségeinek múltjáról.

Érdeemes áttekinteni, hogy milyen „környezetben” jelentkeztünk helytörténeti időszaki kiadványunkkal. A 90-es évek végén a fővárosi önkormányzat közgyűjteményei, a Budapesti Történeti Múzeum és Budapest Főváros Levéltára könyv formátumú tudó-

mányos kiadványsorozatai (*Tanulmányok Budapest múltjából*, *Budapest régiségei*, valamint a *Budapesti Negyed*) jellegükből adódóan nem tették lehetővé az aktuális helytörténeti tevékenységek és eredményeik bemutatását. A rendszerváltoz(tat)ás egyik vesztese volt a *Budapest* folyóirat. A 2004 elején újra megjelenő *Budapest* üzleti alapon nyugszik, kiadója változó (Kht., Bt., Kft.). Havonta kiadott, 40 oldalas, négy színnyomású, műnyomó papírt alkalmazó kiadvány, amely a régi folyóirat utódjának tekintette magát. Éltre hívó szerkesztője Buza Péter újságíró, a *Népszabadság* Budapest rovatának egykori vezetője. Főként a néhai *Népszabadság* hasábjain publikáló, a város múltját kutató művelődéstörténészek, építészek, történészek, könyvtárosok, muzeológusok, orvosok, újságírók alkotják a Nagy Budapest Törzsasztalt, amelynek tagjai a lapot gondozzák, egyfajta szerkesztőbizottságként. Szerzői és cikkeinek tartalma révén a Budapesti Városvédő Egyesület tevékenységéhez szorosan kötődik, főként a főváros épített örökségével, épületeinek mai helyzetével, és kulturális életével foglalkozik, helytörténeti vonzatú írásai jogelődjéhez hasonlóan ritkábbak. Régebbi számai a www.budapestfolyoirat.hu weblapon, az archívum menüpontból kereshetők ki.

Kerületi szinten a 90-es években Újpesten jelent meg egyedül a városrészük történeti múltjával foglalkozó periodika, az *Újpesti Helytörténeti Értesítő*. Ingyenes, 1994 januárjában indult, a kéthavonta megjelenő, egyszerű tördelésű kerületi helytörténeti kiadványt csekély példányszámban, A/4-es nagyságban, 10 oldalon, egyszínnyomással – de lila színű fejléccel – az Újpesti Helytörténeti Alapítvány adta ki. Alapító szerkesztője Kadlecovits Géza volt, kiadási költségeit cégek, magánszemélyek és részben Újpest önkormányzata fedezte. A napjainkig két hasábra tördelt kiadvány 2001-ben teljesen átalakult. Rangos művész által kialakított tipográfiával, átgondolt rovatszerkezettel, új szerkesztővel (Rojkó Annamária, a kerü-

leti önkormányzati újság, az *Újpesti Napló* újságírója volt), A/4-es nagyságban, 32 oldalon, negyedévente 5000 példányban vehették kézbe a kerületi iskolák, könyvtárak, művelődési intézmények látogatói. Hogy mi történt? A kerület önkormányzata a kiadói terjesztői költségeket teljes mértékben átvállalta, azonban életre hívott szerkesztőbizottságát a korábban kiadó alapítvány tagjai alkották. Napjainkra számonkénti példányszáma 2000-re csökkent, de színvonala változatlanul nívós. Megjelent számai Újpest önkormányzatának honlapján – www.ujpest.hu/helytorteneti_ertesito – olvashatók.

Nyolc évvel a *Városunk* megjelenése után, 2006 márciusában adta ki a Rákosmenti Múzeumbarát Egyesület a *Rákosmenti Múzeumi Estek* című, XVII. kerületi ingyenes helytörténeti kiadvány első számát, elsősorban a rövidebb tanulmányok, visszaemlékezések közlését megcélözva. A három hasábra tördelt, zöld színt alkalmazó, évente 3-4 számmal, alkalmanként 500 példányban megjelenő A/4-es nagyságú, 12 oldalas helytörténeti lap alapító szerkesztője Szelepcsényi Sándor, a Rákoskerti Polgári Kör elnöke volt. Munkáját szerkesztőbizottság segítette, szerkesztőségének helyet az Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóhely biztosította. Kiadványuk anyagi háttérét a XVII. kerület, Rákosmente önkormányzata fedezi. Napjainkban már egyszínnyomással, barna színű borítóval, 20 oldalas, „tudományos-ismeretterjesztő” jellegű havi lapként vehetjük kézbe, főszerkesztője Puzsár Imre, a Rákosmenti Múzeumbarát Egyesület elnöke. Az újpestihez hasonlóan ez a kiadvány is teljes terjedelmében olvasható az interneten, az Erdős Renée Ház weblapján (www.erdosrenehaz.hu), a Rákosmenti Múzeumbarát Egyesület menüpontban.

2015 novemberében egy új, kerületi helytörténeti folyóirat mutatkozott be az Eötvös utcai Csokonai Művelődési Házban. A stílszerűen *Helyem-Házam-Palotám* nevet, a Rákospalota, Pestújhely, Újpalota Hely-

történeti Értesítője alcímet viselő kiadvány alapító felelős szerkesztője Kiss Emilia, a kerületi közgyűjtemény, Rákospalota, Pest-újhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye vezetője volt. B/5-ös formátumú kiadványuk számai negyedévente, jelenleg háromszáz példányban jelennek meg, az anyagi háttérrel a Csokonai Kulturális és Sportközpont, azaz a XV. kerület önkormányzata biztosítja. Mintegy félszáz oldalas beosztott számuk kilenc szerzője valamilyen úton-módon kapcsolódik kerületükhöz: kerületi lakos, itteni dolgozó, vagy a kerület múltját, családjait kutató személy. Témakörök a jelen, a közelmúlt és a távolabbi múlt történéseihez kapcsolódnak, szépen lefedve a kerületet alkotó három településrészt egy-egy jelentős eseményét – ezek egy későbbi rovatszerkezetet is talán sejtetnek, hasonlóan a szomszédvár, Újpest önkormányzati kiadású helytörténeti értesítőjéhez. Helytörténeti írásaik tudományos szempontból is értékelhetők, lábjegyzeteltek. Szerkesztősége a kerület helytörténeti gyűjteményében működik, 2017-től megbízott főszerkesztője már Rátonyi Gábor Tamás újságíró, blogger (*Népszabadság, Origó, HVG, stb.*), akinek munkáját jelentős létszámú szerkesztőbizottság segíti. Folyóiratuk a kerületben megvásárolható, és elő is fizethető. Az interneten számai sajnos nem olvashatók. Velük viszont le is zárul a főváros és kerületi helytörténeti sajtótermékeinek sora.

A Budapesti Honismereti Társaság állami pályázati támogatásnak köszönhetően 2005-ben megteremtette technikai eszközparkját (számítógép és perifériái, nyomtató, szkennel, fényképezőgép) – ez jelentős minőségi előrelépésre adott lehetőséget munkánkban, így a *Városunk*nál is. Korábban szívességi alapon használtunk itt-ott számítógépet, internetkapcsolatot, jelentős időt és energiát pazarolva. Számítógépes háttérünk megteremtése után egy másik állami pályázati támogatásnak köszönhetően negyed év alatt elkészült a *Budapesti Helytörténeti Portál* (www.bpht.hu) és tel-

jes feltöltése, amely így 2005. június 1-től lett elérhető az interneten. Portálunk *Városunk újság* című baloldali menüpontján keresztül elérhetővé vált a helytörténeti kiadványunk bemutatása, 2005-ig kiadott számainak repertórium, és összes megjelent száma mindenféle korlátozás nélkül olvashatóan és/vagy letölthetően. Azóta is minden számunkat megjelenése hetétől elérhetővé tesszük portálunkon. A legújabb szám mindenkor közvetlenül is elérhető a jobboldali menüsor *Legfrissebb Városunk újság* menüpontján át.

Helytörténeti kiadványunk első jelentősebb változását egy újabb évforduló, az 1956-os forradalom és szabadságharc 50 éves jubileuma hozta. A 2006 októberében megjelent 12 oldalas számunk egy szintén 12 oldalas '56-os jubileumi mellékletet tartalmazott, és mind a lap, mind a jubileumi melléklet első és hátsó oldala négy színnyomással készült. A jelentős fővárosi vonzattal is rendelkező eseményre tekintettel a számunkat már tűzve és nem 1000, ha-

Városunk
Budapesti Honismereti Híradó
XXI. évfolyam 2. szám Közgyűjteményekben ingyenes 2018. április

„Málenkij Robot” Emlékhely
Állította a Ferencudvarban

Mi vagyunk ők
Hónemesez és a mltámszmbn

Költözik egy múzeum
Új álllláslló állllásll, állllásllrállásll...

Lábhíremler a főlállott Hírvis Kírvis vllásll
Fllásll: Fllásll Építllésll Kírvis

A *Városunk* ez évi 2. számának címlapja

nem 2000 példányban adtuk ki. Ezt követő számaink már újra 1000 példányban, tűzve, négy színnyomású első-hátsó borítóval, majd később az ofszetnyomás adottságait kihasználva, még két színessé vált belső oldallal jelent meg.

Kiadványunk lapszámainak éves koncepcióját a szerkesztőbizottság javaslatai alapozzák meg, a bizottság tagjai fele-fele arányban a Budapesti Honismereti Társaságot és a fővárosi közgyűjteményeket (Budapest Főváros Levéltára, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye) képviselik. Ingyenesen hozzáférhető számainkat a kezdeteknél kialakított szempontokat követve használjuk fel.

Ingyenes kiadványunk anyagi háttérét 2012-ig három főbb terület pályázati támogatása alkotta: a Nemzeti Kulturális Alap, a Nemzeti Civil Alapprogram, valamint a főváros és a kerületek elnyert pályázatai. A három főbb pályázati lehetőségből kettőnél mindig nyertesek lettünk, így nem okozott társaságunknak nagy gondot a kiadás költségeinek viselése. 2012/2013-tól a „három lábbon állás” megszűnt. A Nemzeti Kulturális Alap átszervezését követően náluk csak folyóíratra lehetett (és lehet) pályázni, a Nemzeti Együttműködési Alappá átalakult szervezet országos szakmai pályázatain minden évben ezer-valahányadikak lettünk a várolistán, Budapest Főváros Önkormányzata kulturális pályázatainak kiírását beszüntette. Így öt éve a „három lábból” csupán „fél láb” lett – a kerületi önkormányzatok szerény éves pályázati támogatásai egy-egy számra. Ennek következtében 2013–2014–2015-ben a tavaszi számunk nem jelent meg, mivel a kerületi önkormányzatok tavaszi időszakban kiírt pályázatainak felhasználási határideje a tárgyév decemberének végével általában lezárul.

Az évek során jelentősen megnövekedett lapterjesztési postaköltségeink csökkentése

érdekében a Magyar Posta Hírlap Igazgatóságával szerződést kötöttünk a *Városunk* terjesztésére – ez jelentős költségmegtakarítást, de egyben jelentős adminisztratív többletterhet, és lapterjesztésünk napjának időbeni kötöttségét hozta magával.

Újabb változásként értékelhető a *Városunk*nál két éve az ofszetnyomásról áttérés a digitális nyomásra. Ennek legfőbb indokaként említhető, hogy az ofszetnyomda képminősége nem versenyez a digitális nyomda által készíthető képpel. A nyomdaváltást egyben felhasználtuk a 80 grammos ofszetpapír helyett 115 grammos matt műnyomó papír alkalmazására, amely együtt már egy jobb megjelenésű kiadványt eredményezett.

Említett változtatások eredményeként az előfizetői érdeklődés is megnőtt a *Városunk* iránt. Lapunk előfizetőit feltehetően az motiválja, hogy a megadott címükre kapják a *Városunk*at, nem kell a közgyűjteményi ingyenes, de bizonytalan elérhetőségre támaszkodniuk – ti. általában egy-két hét alatt mindenhol hiánycikké válik. Eddigi utolsó számunknál, a 2018/2. számnál már 521 postai előfizetőnk volt. Az előfizetők számának növekedése, és számonkénti „ingadozása” miatt a nyomtatott példányok száma is változó, legutóbbi számunk 1500 példányban készült.

Sajtótermékünknek azonban nem célja az anyagi haszonszerzés. Ma is nonprofit jellegű, és anyagi háttérét már 18. éve kiadója, a Budapesti Honismereti Társaság teremti elő. Megjelenéséért az érdem és a köszönet azonban elsősorban azoké, akik szerzőiként, fotósaiként önzetlenül támogatták megjelenését, vagy szerkesztőbizottsága tagjaként segítették. Jórészt nekik köszönhetően vehetők kézbe helytörténeti kiadványunk, amelynek fejléce változatlanul hirdeti, hogy ez a mi *Városunk*.

Gábrriel Tibor